

ББК ТЗ(4УКР55)6«1943-1982»-56

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ У МОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ДОНБАСУ (1943-1982 рр.)

І.І.Баликін

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається офіційна позиція радянської влади у сфері національної політики протягом 1943-1982 рр., аналізується ситуація у мовному середовищі Донецького регіону, визначаються основні канали реалізації політики у мовному середовищі. На основі архівних матеріалів робиться аналіз та характеристика мовного стану Донбасу.

Ключові слова: національна політика радянської влади, Донбас, мовне середовище, рідна мова, русифікація.

Поліетнічний склад Донбасу – Сталінська (з 1961 р. – Донецька) та Ворошиловградська (1958-1970 рр. – Луганська область) області, виокремлює його серед інших регіонів нашої країни та робить цікавим для дослідження. Одним із ключових показників реалізації національної політики радянської влади є мова, яку населення вважало рідною. Аналізуючи такі показники за основними національностями, використовуючи дані Всесоюзних переписів, можна визначити, якою була мовна політика влади щодо жителів регіонів.

Питання державної мовної політики радянської влади, реалізованої на території Донбасу протягом 1943-1982 рр., недостатньо висвітлені як у науковій, так і в краєзнавчій літературі. Проте, слід зазначити, що певним аспектам лінгвістичного середовища періоду після 1943 р. в Донбасі присвячено ряд праць дослідників, таких як В.М. Скляр [1], Ж.А.Шевчук [2] та В.І. Наулко [3] та ін.

Джерелами для написання цієї статті слугували, крім опублікованих, матеріали архівів: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державного архіву Донецької області, Державного архіву Луганської області. Джерела, використані у цій статті, за походженням та змістом можна поділити на чотири групи: документи партійних органів, актові джерела, діловодні документи, статистичні матеріали. До першої групи відносяться документи партійних органів, оскільки саме партія визначала зміст та форми втілення національної політики, політико-ідеологічні настрої. До них належить Програма КПРС 1961 р., прийнята на XXII з'їзд КПРС, що проходив 17-31 жовтня 1961 р. Друга група представлена актовими джерелами, що складаються зі законодавчих і нормативних документів органів радянської влади всіх рівнів. А саме: Конституція СРСР 1977 р., Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» 1958 р. (аналогічний Закон був затверджений і Верховною Радою УРСР 17 квітня 1959 р.), Постанова Ради міністрів Української РСР «Про заходи з дальшого удосконалення вивчення і викладання російської мови в Українській РСР» від 2 листопада 1978 р.. Третю групу становлять документи поточного діловодства, що відображають повсякденну роботу центральних та місцевих органів виконавчої влади. Серед них: доповідна записка до ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР від 23 січня 1960 р. «Про заходи з поліпшення викладання російської мови у школах Української РСР». Четверта група джерел представлена статистичними матеріалами. Матеріали публікацій підсумків Всесоюзних переписів населення 1959 та 1979 рр. в Українській РСР, а особливо таблиця «Розподіл населення за віком, рідною мовою та другою рідною мовою народів СРСР», містять статистичні дані щодо мовної ситуації в Донбасі.

Використані автором джерельні матеріали дають змогу з'ясувати яку мову називали рідною найбільш чисельні національності; висвітлити основні тенденції в регіоні в досліджуваний період, ефективність впровадження радянською владою мовної політики.

Отже, джерельну базу можна вважати достатньою для вирішення поставлених завдань.

Метою дослідження є вивчити реалізацію мовної політики в Донбасі у 1943-1982рр.

Однією з провідних характеристик мовної політики радянської влади була русифікація, методи і канали якої чисельні та різноманітні. Одним із них була школа. У 1958 р. був прийнятий Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» [4]. 17 квітня 1959 р. мало місце затвердження аналогічного Закону і Верховною Радою УРСР.

Принциповим для нашого дослідження є те, що серед основних завдань освітніх закладів усіх рівнів була політика злиття націй, зокрема української з російською. У чому мовна політика радянської влади досягла значних результатів, оскільки реалізовувалася головним чином через цілеспрямовану та повсюдну русифікацію духовної, культурної, освітньої та побутової сфер життя населення. Згідно вищезгаданого закону вивчення національної мови та навчання нею в національних школах вважалися справою добровільною. Від батьків залежало, в яку школу (російську або національну) віддати своїх дітей. Батьки також вирішували, якою мовою в національній школі має вестися навчання – російською або рідною. Зрозуміло, батьки, бажаючи забезпечити успішну кар'єру своїм дітям і добре знаючи, що це можливо тільки через російську школу, зазвичай і надавали їй перевагу.

У 1950-х роках русифікаторська політика набула прихованого характеру, а її темпи були дещо уповільнені, проте вже з кінця 1950-х, а особливо у 1960-х рр., мовна політика уряду, спрямована на денационалізацію, знову набирає обертів.

Про русифікаторську політику влади свідчать численні тогочасні документи Міністерства освіти України. Серед них, доповідна записка до ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР від 23 січня 1960 р. «Про заходи щодо поліпшення викладання російської мови у школах Української РСР», ХХІІ з'їзд КПРС, що проходив 17-31 жовтня 1961 р. і затвердив нову Програму, в якій проголошувалася ідея «злиття націй» і окреслювалася політика відвертої русифікації [5]. На цьому ж з'їзді КПРС М.С. Хрущов оголосив: «В СССР сложилась новая историческая общность людей различных национальностей, имеющих общие характерные черты – советский народ». У той час було надано ряд вказівок, що мали закріпити існування і зростання радянського народу: про переміщення населення шляхом обміну кадрами; про багатонаціональність союзних республік і зникання значення кордонів між ними; подальше зменшення відмінностей народів СРСР; об'єднуючу силу російської мови як мови міжнародного порозуміння; недопустимість національного «самообмеження»; необхідність створити «надреспубліканські зони» зі зверхніми над урядами союзних республік органами. Все це сприяло ще більшому укріпленню позицій російської мови в Україні, яка переважала, в основному, в установах та навчальних закладах, перетворилася на обов'язкову мову для вивчення в системі загальноосвітньої мови в офіційному житті.

ХХІV з'їзд КПРС у 1971 році став ще одним міцним поштовхом для здійснення концепції «радянського народу». А постанова Ради міністрів Української РСР «Про заходи щодо подальшого удосконалення вивчення і викладання російської мови в Українській РСР» від 2 листопада 1978 р. – тому підтвердження. Традиційно це було прийнято на виконання постанови Ради Міністрів СРСР від 13 жовтня 1978 р. «Про заходи щодо подальшого удосконалення вивчення і викладання російської в союзних

республіках» [6]. У ній наказувалося здійснити в 1979-1983 роках заходи щодо вдосконалення програм, підручників і навчальних посібників з російської мови для навчальних закладів з українською, молдавською, угорською і польською мовами навчання; поліпшити забезпечення шкіл та інших навчальних закладів навчальною, художньою, методичною та довідковою літературою, наочними посібниками, збільшити тираж видань, розширити випуск літератури для дітей російською мовою. Міністерству освіти УРСР необхідно було ввести з 1980/81 н. р. вивчення російської мови в перших класах загальноосвітніх шкіл з українською мовою навчання.

Прийняття у 1977 р. нової Конституції було одним із вирішальних етапів у формуванні державної національної політики в сфері мови в Радянському Союзі було.

У той час як в Конституції СРСР 1936 р. зазначалося про «навчання в школах рідною мовою» [7], в Конституції 1977 р. читаємо про «можливість навчання в школі рідною мовою» [8]. Це відображає широко розповсюджену практику того, що багато батьків воліли відправляти своїх дітей в російськомовні школи, а з національною мовою навчання.

Критерієм оцінки та показником успішності реалізації мовної політики радянської влади є показник мови, яку населення вважало рідною.

Знання нацією рідної мови є основним із критеріїв етнічної ідентичності. Виникає питання, чому величезний пласт національних меншин в Донбасі за роки радянської влади втратив пріоритетну ознаку національної ідентичності – володіння рідною мовою. За даними всесоюзних переписів населення, в повоєнні десятиріччя відсоток представників національних меншин, які називали рідною мовою свою національну, неухильно зменшувався. Особливо рельєфно ця тенденція виявилася в роки правління Л.І. Брежнєва.

Результатом створення радянського народу через «впровадження» в усі сфери життя населення російської мови, як єдиної об'єднуючої, можуть слугувати цифри, наведені нижче.

Згідно Всесоюзного перепису населення 1959 р. в Українській РСР проживало 32.158.493 українців, з них 30.072.351 українець вважав українську своєю рідною мовою, що становило майже 94% від усіх українців УРСР. А 2.075.527 (6,45%) українців вважали російську мову своєю рідною.

Серед усіх росіян Української РСР 695.8859 вказали російську своєю рідною мовою, а це – 98,14%, і тільки 13.0591 ос. (1,84%) – українську та 1.363 ос. (0,02%) – інші мови.

Серед 290.890 білорусів УРСР картина відрізнялася. Вказали своєю рідною національну мову трохи менше 37%. Російська стала рідною для 54% білорусів. Українську мову за рідну визнали 26.581 ос. (трохи більше 9%).

Картина по молдованам УРСР була наступною: майже 83% назвали національну мову рідною, 24.409 ос. – російську, що є 10% від усіх молдован. Українську та інші мови народностей СРСР назвало 16.046 ос. (6,6%) та 658 ос. (трохи менше 3%) відповідно.

Серед 840.311 євреїв мову своєї національності (іврит та ідиш) оголосили рідною всього 17%. У той час як російська стала рідною для 671.443 єврея, а це майже 80%. Українську визнали рідною 23.410 ос. (2,8%).

Серед болгар простежувалася зовсім інша нетенденційна ситуація. Болгарська була рідною для 177.254 ос., що становить більшість – майже 81%. Наступною за значенням для болгар стала російська мова – 36.044 ос. зазначили її як рідну (16,4%). Українська мова була мовою сім'ї – лише для 2,4% від усіх болгар УРСР.

У поляків Української РСР було неочікуване розподілення пріоритетів. Національну назвали рідною всього 68.194 поляків, а це менше 19%, російську – 45.287

ос., що склало 12,5%. А українській мові перевагу надали 248.626 поляків, що є більшістю і становить 68,4% [9].

Таблиця №1
Розподіл населення УРСР за національністю та мовами 1959 р. [10]

Національність	Усього осіб	Національна мова	%	Російська мова	%	Українська мова	%	Інші мови	%
Українці	32.158.493	30.072.351	93,51	2.075.527	6,45	30.072.351	93,51	10.615	0,03
Росіяни	7.090.813	6.958.859	98,14	6.958.859	98,14	130.591	1,84	1.363	0,02
Білоруси	290.890	106.983	36,78	157.164	54,03	26.581	9,14	162	0,06
Молдовани	241.650	200.542	82,99	24.409	10,10	16.046	6,64	658	0,27
Євреї	840.311	142.241	16,93	671.443	79,90	23.410	2,79	3.217	0,38
Болгари	219.409	177.254	80,79	36.044	16,43	5.362	2,44	749	0,34
Поляки	363.297	68.194	18,77	45.287	12,47	248.626	68,44	1.190	0,33

У Донбасі у 1959 р. ситуація складалася наступним чином.

Серед всього населення Сталінської області на той час було 2.368.120 українців, з них 21% вважали рідною російську мову.

Подібним чином ситуація складалася і в інших національностях. На прикладі білорусів можемо проаналізувати мовні переваги населення регіону. Серед 63.284 білорусів – 37% вважали білоруську мову рідною. Традиційно малою є частка української мови: 1.562 ос. – 2,5%. Російську мову більшість білорусів вважали рідною – 38.681 ос. – понад 61%. Зовсім незначна частина білоруського населення (26 ос.) – назвали інші мови рідними.

Серед 12.289 молдован картина в цілому тенденційна: тільки 40% національну мову вважали рідною. Далі статистика надає такі дані: українська стала рідною для – 10%, інші мови СРСР – 20 ос. (0,16%), російська мала провідну позицію – майже 51%.

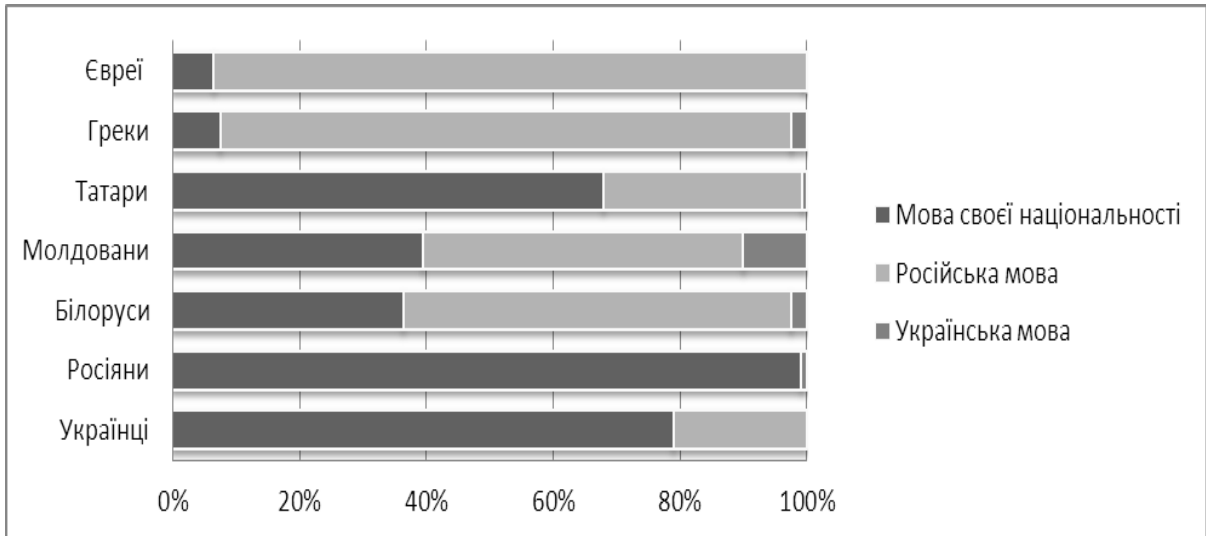
Мовні національні пріоритети татар були інші: серед 24.591 татарина більшість, а саме 68% обрало татарську мову рідною. Російська мова стала другою за кількістю татар, її шануючи як рідну – 31% (7.689 ос.). Зовсім незначна кількість татарського населення назвали українську й інші мови Радянського Союзу рідними, а саме 166 ос. (0,7%) та 17 ос. (0,07%) відповідно.

Серед усього численного грецького населення області, що дорівнювало 93.181 ос., тільки 7.067 грека вказали національну рідною, що становить дуже незначний відсоток – 7,6%. Лише 2,4% греків визнали українську мову рідною. Та абсолютну більшість складають греки, які назвали мовою сім'ї – російську мову, а це 83.611 ос., що становить майже 90%.

Що стосується євреїв Сталінської області, то ситуація була гнітючою з точки зору національної свідомості. Рідною вважали російську мову майже 93% від усіх євреїв області; іврит та ідиш – вказали лише незначна частина єврейського населення: 2.787 ос. – 6,6%. Українська та інші мови традиційно не користувалися популярністю: 173 ос. (0,4%) та 61 ос. (0,14%) відповідно [11].

Діаграма №1

Розподіл населення за національністю, рідною мовою та другою рідною мовою
Сталінської обл. 1959 р. [12]

У Луганській області мовна ситуація відрізнялася незначним чином. Українцями записано 1.416.307 ос., з яких більшість – 87,5%, – вважали саме українську своєю рідною, а 12,5% назвали за рідну російську мову, що було значно менше, ніж в Сталінській області того ж року.

Щодо росіян регіону, то загалом ситуація біла очікувана: майже 99 % рідною вказали національну мову. Українська та інші мови народів СРСР грають зовсім незначну роль в житті росіян, що відображається у їх перевагах: 0,06% і 0,02% відповідно.

Серед білорусів простежується більша повага до національної мови, ніж серед інших національних меншин – 43,14%, проте російська відіграє значну роль – 53,3%. Українська мова наряду з іншими мовами народів СРСР мали незначний вплив на білорусів: 3,5% та 0,05% від усього білоруського населення області.

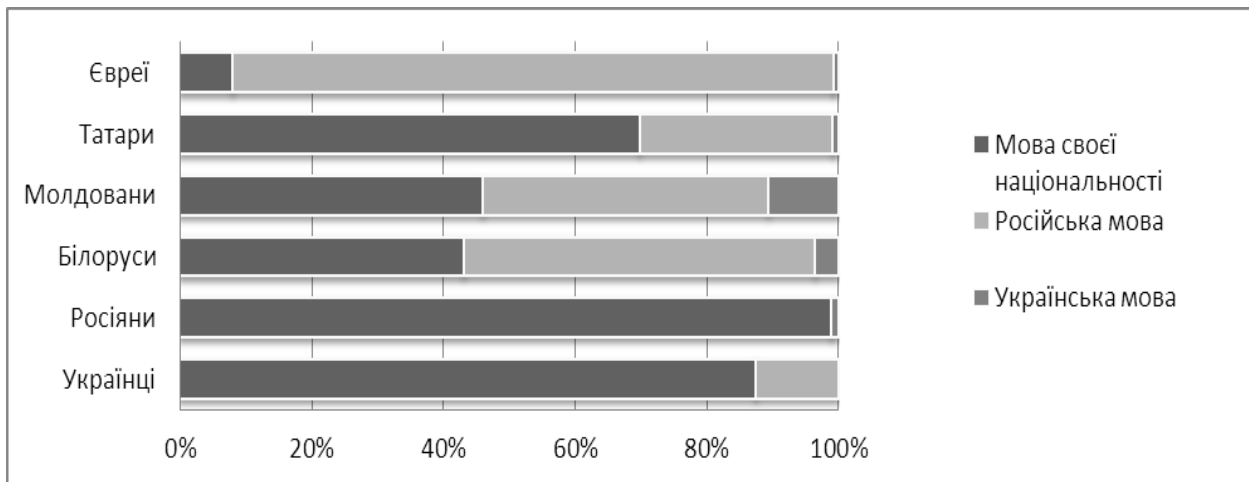
Серед 13.939 євреїв Ворошиловградської області визнали своєю рідною мову своєї національності (іврит та ідиш) тільки 8,06%, через глобальну асиміляцію цього народу. На той час російська мова посідала чільне місце для євреїв – 90,98% вказали її як рідну.

Татари нараховували 12.591 представників своєї національності у Луганській області. Серед них вказали татарську своєю рідною мовою 8.794 ос. (майже 70%), російську – 3.684 (30%), українську – 110 (0,87%).

Серед молдован Луганській області вказали рідною молдавську дещо менше 46%, українську – 10,6%, традиційно високий відсоток переваги віддавався російській мові – 43,11% [11].

Діаграма №2

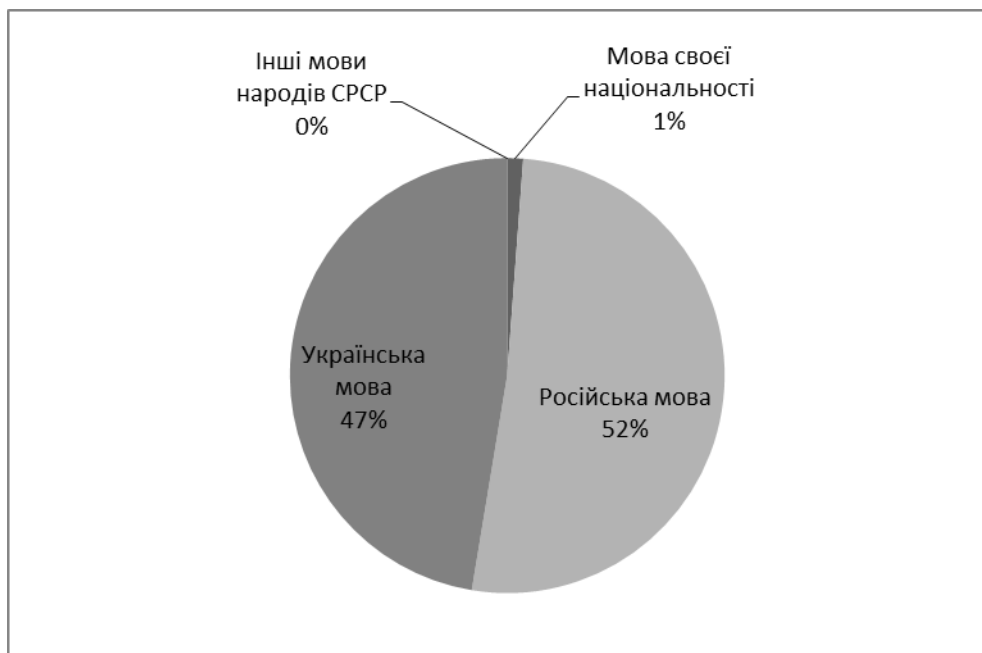
Розподіл населення за національністю, рідною мовою та другою рідною мовою
Луганської обл. 1959 р. [13]

Отже процес асиміляції та русифікації національних меншин в Донбасі у 1959 р. був значним: найбільшого впливу зазнали євреї, греки, білоруси, молдовани; меншим, але також суттєвим був вплив русифікації на життя українців і татар.

Діаграма №3

Рідні мови для населення Донбасу 1959 р. [14]

На території західних областей України ситуація була іншою. Русифікація тільки-но прийшла на їхню територію з закінченням війни. І тому не змогла у 1959 р. показати суттєві результати [15].

В Українській РСР згідно Всесоюзного перепису населення 1979 р. проживав 36.488.951 українець, з яких 89% вважали рідною своєю національну мову. У той час 11% вважали російську – рідною [16].

Серед 10.471.602 росіян Української РСР 98,6% вказали російську своєю рідною мовою, і тільки 1,34% – українську [17].

Серед 406.098 білорусів УРСР картина відрізнялася: 35% вказали своєю рідною білоруську, російську – 56% та українську – незначні 8,9%. Інші мови народів як і раніше не мали значної ваги для білорусів [18].

Переважає більшість молдован – 79,96% саме мову своєї нації називали рідною. Друге місце мовних привілеїв молдавського населення посідала російська мова – 14% молдован назвали її рідною. Слід зазначити, що українська та інші мови народів СРСР не набули широкого вжитку, а використовувалися відповідно: 5,7% та 0,3% [19].

Більшість євреїв шанували російську мову як рідну, а саме 89%. Мову своєї національності (іврит та ідиш) – вказало тільки 9,02%, що складає найменший відсоток із розглянутих у даній статті національностей. Українська мова також не була у широкому вжитку – менше 2%, інші мови склали зовсім незначну частину – 0,16% [20].

Болгари більшістю визнавали національну мову – 68,3%. Російська мова також займала значне місце в їхньому житті – 28,5%. Українська мова тенденційно не мала багато прихильників – трохи менше 3%, так само й інші мови – 0,3% [21].

Незвичною була ситуація щодо численного польського населення. Тут провідну роль відігравала саме українська мова: більше 66% поляків визнали її рідною. Далі за значенням була російська – неповних 20%. І тільки третє місце посідає польська мова – рідної її назвали лише 14%. Відсоток використання мов інших народів традиційно був незначним [22].

Таблиця №2

Розподіл населення УРСР за національністю та мовами 1979 р. [23]

Національність	Усього	Національна мова	%	Російська мова	%	Українська мова	%	Інша мова	%
Українці	36.488.951	32.493.648	89,05	3.986.665	10,93	32.493.648	89,05	8.639	0,02
Росіяни	10.471.602	10.329.583	98,64	10.329.583	98,64	140.347	1,34	1.672	0,02
Білоруси	406.098	142.727	35,15	227.312	55,97	35.978	8,86	81	0,02
Молдовани	293.576	234.739	79,96	41.432	14,11	16.646	5,67	759	0,26
Євреї	634.154	57.179	9,02	563.511	88,86	12.437	1,96	1.027	0,16
Болгари	238.217	162.693	68,30	67.980	28,54	6.787	2,85	756	0,32
Поляки	258.309	36.543	14,15	49.755	19,26	170.754	66,10	1.257	0,49

Яка ж картина спостерігалася в Донбасі у 1979 році?

Серед всього населення Донецької області, яке вказало своєю національністю українську, більше 37% вважали за рідну – російську мову. Слід зазначити, що більшість батьків – 125.420, які записали своїх дітей до 7 р. українцями, вказали, що для їхніх нащадків російська мова – рідна, і тільки для 105.217 – українська, 18 – інші мови [24].

Подібним чином ситуація складалася і серед інших національностей. На прикладі білорусів можемо зробити висновок про ефективність радянської національної політики. Серед 75.891 білоруса всього 28 % вважали білоруську мову рідною, менше 2% – українську, і майже 70% білорусів Донецької області надавали перевагу російській [25].

Серед молдован картина, в цілому, була тенденційна: 37,5% молдавську вважали рідною, 6,4% - українську. Російська мова відігравала провідну роль – більше 55% [26].

Якщо у слов'янських народів асиміляція проходила очікувано швидко і без великих складнощів хоча б для лінгвістичного апарату, цікаво дослідити стан справ

неслов'янського населення. Як приклад для дослідження, розглянемо татар області, які традиційно були однією з найчисельніших меншин. Серед них 47% вважали татарську своєю рідною. Зовсім незначне становище займала українська мова – 0,58%. Проте більше 52% вказали саме російську мову рідною.

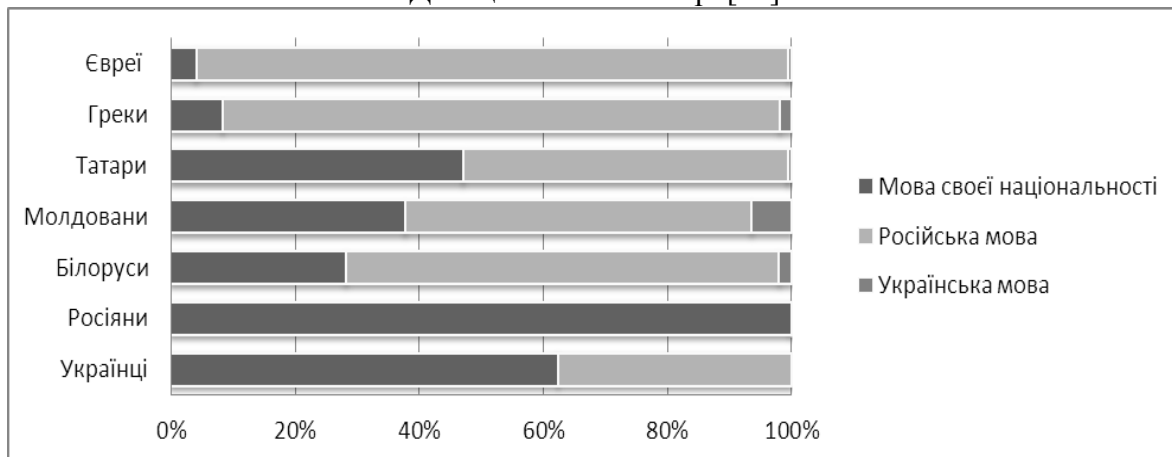
Якщо проаналізувати такі показники за віком, можемо бачити національну політику в дії: батьки 1.854 дітей до 7 рр., яких записали татарами, вказали, що для їхніх 1.228 дітей російська мова – рідна, що становить більше 66%; і тільки для 167 дітей – татарська, 9 – українська. Загалом більшість молодого населення до 30 рр. вважало російську – своєю рідною. Лише люди за 30 рр. вказували, що для них мова їхнього народу – рідна [27].

Щодо греків – народу, який зазнав значних переслідувань зі сторони радянської влади на території Донецької області, ситуація була найбільш гнітючою для їхньої історичної та культурної спадщини. Це демонструвало, що методи, обрані сталінським керівництвом, а далі хрущовським і брежнєвським, були дієвими. Серед усього грецького населення області 8,4% вказали грецьку рідною. Українській та мовам інших народів також надавали незначну перевагу: 1,9% та 0,03% відповідно. І майже для 90% усіх греків області російська мова стала рідною. І така тотальна русифікація торкнулася греків усіх поколінь, оскільки спогади про роки репресій ще залишалися в пам'яті [28].

Що, стосується 35.533 євреїв, нації, яка через історичні причини завжди була вимушена асимілювати у будь-якому етнічному середовищі, тому русифікація була цілком успішна і серед єврейського населення Донецької області. Рідною вважали російську понад 95%, мову своєї національності (іврит та ідиш) лише 4%, що є найменшим показником прихильності до мови свого народу серед усіх національних меншин. Українська мова також не широко використовувалася серед євреїв області: тільки 169 ос. назвали її рідною, що становить менше 0,5%. Та лише 15 ос. вказали інші мови народів СРСР в якості рідних.

Діаграма №4

Розподіл населення за національністю, рідною мовою та другою рідною мовою
Донецької обл. 1979 р. [29]

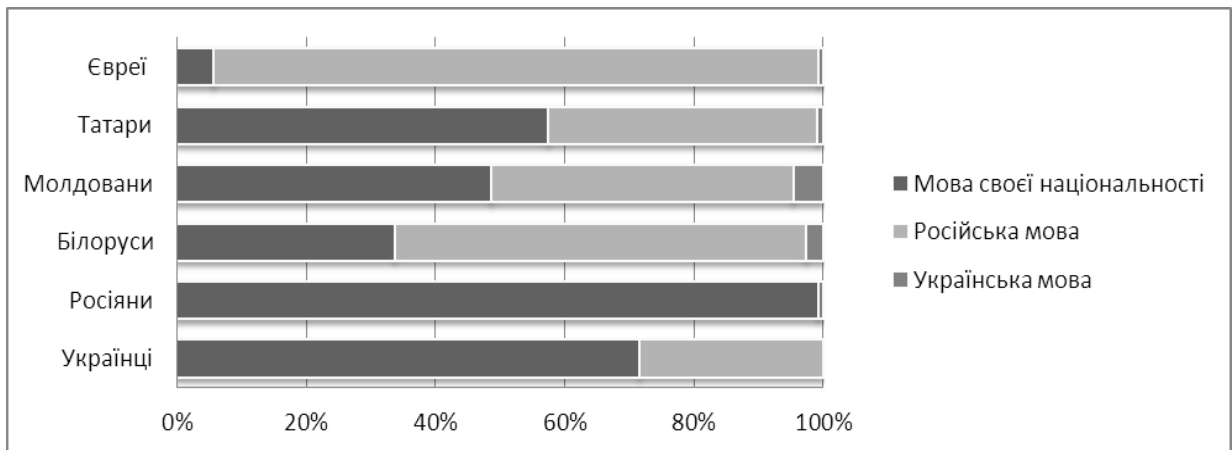
У Ворошиловградській області у 1979 р. проживало 1.472.715 українців, з яких 1.054.111 (72%), вважали українську мову своєю рідною. Водночас, 28% вказали російську мову як рідну, і 184 українці (0,01%) – інші мови [30]. Серед 1.222.037 росіян, які проживали на території області, національну мову очікувано вказали рідною більше 99%. 9.256 ос. (0,76%) надали перевагу українській мові. Інші мови мали незначну кількість – 109 ос. (0,01%) [31]. Слід зазначити, що серед 33.477 білорусів рідною мовою вказали білоруську понад 33%, російську – більше як 63%, українську – 2,62%, інші мови вважали рідними 6 білорусів (менше 0,02%); що наглядно демонструє успішну русифікацію білоруського населення [32]. Серед 10.578 євреїв

Ворошиловградської області іврит та ідиш визнали рідними мовами тільки 600 ос., а це менше 6%. Українська мова також не мала попиту серед єврейського населення – менше 0,7%. Російська мова була чільною – 93,6% євреїв вказали її рідною. Інші мови народів СРСР, подібно до ситуації серед інших національностей регіону, не мали широкого вжитку серед населення – 0,08% [33]. Татари було 12.396 ос. у Ворошиловградській області. Серед них вказали татарську своєю рідною мовою 7.123 ос. (майже 58%). Російська також займала значне місце у житті татарського населення – більше 41% татар. У той час, українська й інші мови майже не відігравали ніякої ролі: 0,8% та 0,06% відповідно [34].

Діаграма №5

Розподіл населення за національністю, рідною мовою та другою рідною мовою Ворошиловградської обл. 1979 р. [35]

Все це наглядно демонструє, що асиміляція через русифікацію, тобто створення радянського народу, мала значні успіхи в Донбасі. Посилаючись на статистичні дані, можемо зробити висновок, що Ворошиловградська область мала свої особливості у процесі створення радянського народу, оскільки показники темпів зростання русифікації серед її українського населення були нижчими, ніж по Українській РСР загалом.

Діаграма №6

Рідні мови для населення Донбасу 1979 р. [36]

Ми можемо зробити висновок, що у період 1943-1982 рр. радянська влада послідовно здійснювала процес створення єдиного радянського народу на теренах СРСР шляхом русифікації усіх сфер життя, що дало відчутні результати. Добровільність батьків при виборі мови навчання їхніх дітей у школі при командно-адміністративних методах управління країною давала ще кращі результати за ширмою демократії. Оскільки така велика держава як СРСР прагнула уніфікувати систему міжреспубліканського спілкування через впровадження російської мови, процес русифікації на території Української РСР здійснювався більш інтенсивно, ніж у інших союзних республіках, і мав свої особливі риси.

Перспективи подальшого дослідження теми полягають у вивченні національної політики радянської влади та її реалізації в Донбасі 1943-1982 рр. у різних сферах життя суспільства.

РЕЗЮМЕ

В исследовании рассматривается официальная позиция советской власти в сфере национальной политики в период 1943-1982 года, анализируется ситуация в языковой среде Донецкого региона, определяются основные каналы реализации политики в языковой среде, в том числе, через систему школьного образования, как основного механизма в этом процессе. Автор доказывает, что при всех условиях именно политика через русификацию была единственно возможным для централизованной советской власти средством управления таким большим государством как Советский Союз.

Ключевые слова: национальная политика советской власти, Донбасс, языковая среда, родной язык, система школьного образования, язык обучения, русификация.

SUMMARY

The study deals with the official position of the Soviet government in the national policy during 1943-1982 years, analyzes the situation in the linguistic environment in Donetsk region, identifies the main channels of policy in the language environment, particularly through the school system as a major mechanism in the process. The author proves that under all conditions exactly due to the policy through russification was the only possible way to manage such large state like the Soviet Union for the centralized Soviet government.

Keywords: national policy of the Soviet government, Donbass, language environment, native language, the system of school education, language of education, russification.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. Скляр В.М. Зміни національного складу та мовної структури населення України за 1959-1989 рр.: Дис. ... канд. іст. наук: 09.00.12. – К., 2001. – 181 с.
2. Шевчук Ж.А. Мовна політика в Україні (кінець 50-х – початок 90-х рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Харків, 2001. – 19 с.
3. Наулко В.І. Етнічний склад населення Української РСР: статистико-картографічне дослідження. – К.: Наукова думка, 1965. – 276 с.
4. Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР // Радянська школа. – 1959. – № 1. – С. 3-15
5. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898-1986) / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – 9-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат. Т.8. – 1986. – с. 161-292
6. Постанова Ради Міністрів СРСР від 13 жовтня 1978 р. «Про заходи по дальшому удосконаленню вивчення і викладання російської в союзних республіках»

- [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/518-78-%D0%BF>
7. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик (утверждена постановлением Чрезвычайного VIII Съезда Советов Союза Советских Социалистических Республик от 5 декабря 1936 года) (первоначальная редакция) [Електронний ресурс] – Режим доступу [http://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_СССР_\(1936\)/Исходная_редакция](http://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_СССР_(1936)/Исходная_редакция)
  8. Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик : принята на внеочередной 7 сессии Верх. Совета СССР 9 созыва 7 окт. 1977 года . – М. : Изд-во полит. лит-ры, 1977. – с. 45
  9. ЦДАВО України, ф. 582, оп. 20, спр. 183, арк. 69
  10. Таблицю складено автором за даними: ЦДАВО України, ф. 582, оп. 20, спр. 183, арк. 69
  11. ЦДАВО України, ф. 582, оп. 20, спр. 183, арк. 71
  12. Таблицю складено автором за даними: ЦДАВО України, ф. 582, оп. 20, спр. 183, арк. 71
  13. Таблицю складено автором за даними: ЦДАВО України, ф. 582, оп. 20, спр. 183, арк. 71
  14. Таблицю складено автором за даними: ЦДАВО України, ф. 582, оп. 20, спр. 183, арк. 71
  15. ЦДАВО України, ф. 582, оп. 20, спр. 183, арк. 70
  16. Там само, спр. 1422, арк. 1
  17. Там само, спр. 1423, арк. 4
  18. Там само, спр. 1422, арк. 7
  19. Там само, арк. 10
  20. Там само, арк. 13
  21. Там само, арк. 16
  22. Там само, арк. 19
  23. Таблицю складено автором за даними: ЦДАВО України, ф. 582, оп. 20, спр. 1422, арк. 1; спр. 1423, арк. 4; спр. 1422, арк. 7; арк. 10; арк. 13; арк. 16; арк. 19
  24. ЦДАВО України, ф. 582, оп. 20, спр. 1423, арк. 1
  25. Там само, арк. 13
  26. Там само, арк. 19
  27. Там само, арк. 25
  28. Там само, арк. 37
  29. Таблицю складено автором за даними: ЦДАВО України, ф. 582, оп. 20, спр. 1423, арк. 37
  30. ЦДАВО України, ф. 582, оп. 20, спр. 1422, арк. 136
  31. Там само, арк. 142
  32. Там само, арк. 148
  33. Там само, арк. 154
  34. Там само, арк. 160
  35. Таблицю складено автором за даними: ЦДАВО України, ф. 582, оп. 20, спр. 1422, арк. 136; арк. 142; арк. 148; арк. 154; арк. 160
  36. Таблицю складено автором за даними: ЦДАВО України, ф. 582, оп. 20, спр. 1423, арк. 37; спр. 1422, арк. 136; арк. 142; арк. 148; арк. 154; арк. 160.

Надійшла до редакції 30.10.2013 р.